

TONY RICHARDSON IGAZSÁGA

Jól mondja Kenneth Tynan — Tony Richardsonnak egy baja van. Az az ambíciója, hogy Tony Richardson filmeket csináljon.

A mélyértelmű megjegyzés jelentős felismerést tár fel. Egy filmrendező lehetőleg a tárgyát, a forgatókönyvét próbálja vászonra álmódni és ne öröklé önmagát. Kenneth Tynan már tudja, amiről mi csak suttogva merünk beszélni. A világ nagy filmrendezőinek legnagyobb baja, hogy folyton olyan kiváló filmeket csinálnak, amelyeket elvárunk tőlük. Antonionitól csupa Antonioni filmet láttunk, amíg el nem ment Angliába és nem csinálta meg a *Nagyítás*-t, első filmjét, amelyben a felfedezéseiről lekopott a modorosság, a vízióiról a közhely, a mondanójáról a beidegzett merevség.

Tony Richardsontól is, a *Hosszútávfutó magányossága* alkotójától sok jó filmet várnánk — és még az sem baj, ha nem lesz olyan igazán Tony Richardson film. Elég, ha jó film.

Mіндеzt abból az alkalomból mondom el róla, hogy ismét egy nagy-

szerű munkával lepte meg közönségét — főszerepben azzal a David Hemmings-sel, aki éppenséggel Antonioni *Nagyítás*ában érett jelentős színésszé; azzal a Vanessa Redgrave-vel, akit én különben sose tudnék filmen elképzelni, mert egyrészt nem vagyok filmrendező, másrészt nekem Vanessa túl magas, túlsóvány és kontinentális ízlesemnek túlságosan csúnya.

A filmnek persze óriási sikere van. Közönségsikere. Címe „The CHARGE of the Light Brigade” vagyis a *Vádol a könnyűlovasság*. Úgy hangzik az egész mint egy induló. Görög versmértékben lehet fordítani a címet. De a sikerhez ez még nem elég. Szerepelnek benne továbbá az összes olyan tábornokok, akikről valamely divatosabb öltözéket neveztek el. A két főhős közül az egyiket Lord Cardigannak (a magyar kardigán), a másikat Lord Raglannak (a magyar raglán) hívják. A viselet-lordok egy múlt század végi háborúban vettek részt — maga Lord Cardigan, teljes történelmi zekéjében, amit hajdanán még a könnyűlovasság viselt és nem az asszonyok, Törökország védelmében vezette az oroszok ellen csapatait.

A könnyűlovasság pusztulása önmagában is hatalmas vitát váltott volna ki Angliában — komótos lassúsággal egy félvtizedig lehetett volna vitatkozni azon, hogy kinek volt igaza, Raglannak vagy Cardigannak. Újjászülethetett volna a divat, kettészakadhatott volna Albion fővárosa zekére és raglánra — de Tony Richardson a várható botrányt egy még vaskosabbal előzte meg.

Tony Richardson megsértette a kritikusokat, igazi filmrendezőhöz méltón, teljes durvasággal és olyan otrombán, amihez foghatót keveset tart számon a film, sőt még az irodalomtörténet is.

Tony Richardson kitiltotta filmjének premierjéről a kritikusokat. Nem valami szerényen. Nem úgy,

Újoncok bevonulása a *Vádol a könnyű lovasság* című filmben

Török gyalogosok és orosz katonák...

hogyan beállt jegyszédőnek a Leicester Square-ra és valamilyen ismertebb kritikus feltűnésekor (mert azért Angliában nemcsak a filmrendezők, hanem a kritikusok is ismertek) azt mondja neki, hogy ezúttal nélkülöznék a társaságát. Nem — nyílt levélben közölte, hogy mától nincs kutyavásár; a kritikusok, ha akarják megnézhetik a filmet, amikor a közönség látja, legalább átéljük a sikernek azt az atmoszféráját, ami nélkül Richardson szerint filmet értékelni igazából nem lehet.

A kritikusok megsértődtek, nem nagyon, csak amennyire egy filmrendezőre megsértődni lehet. Nagyon tapintatosan magyarázták Richardsonnak, hogy amit nyílt levélben és televíziós interjújában állít, az a legjobb esetben is szent örökség, mert a kritikus attól nem befolyásoltatja magát, hogy a szomszédja zokog, vagy harsányan hahotázik — aki pedig az emberek befolyásolhatóságáról ilyen véleményel van, azt egy film készülésekor időpontjában el kell zárni minden emberi hatástól, edzőtáborban tartani, esetleg üvegkalitkában stb., stb.

Ádáz harc volt, méltóság nélküli érvekkel. Az olyan közhelyekre, mint amit Tony Richardson hirdett, a legjobb esetben közhellyel lehetett válaszolni. Egy táviratot feladni neki, hogy a kutya ugat, a karaván halad. Lángpallóssal az égre írni, hogy lassan járj, tovább érsz. A filmrendezés és a kritika két tökéletesen különböző szakma. Az egyik filmet csinál, a másik kritizál, legfeljebb abban hasonlítható, hogy a véleményét mondja mind a kettő. A rendező szerint a kritika nem a saját véleményét mondja, hanem a másokét, mire a kritika egy zseniális oldalvágással elszomorodik azon, hogy a rendező mindig csak a magáét hajtogatja.

Tony Richardson tehát felújította az ősi pert, amitől senki nem lett okosabb. Legfeljebb még külön ízléstelenség volt a részéről megemlíteni, hogy mennyi pénzbe került a filmje, s ezt a tenger vagyont egykét felelőtlen kritikus könnyen kockáztatja holmi szellemes megjegyzéssel; vagy éppen műveletlensége, tudatlansága fenyegeti azt a renge-

Lord Cardigan és Lord Raglan könnyű lovasai —

teg energiát, amit egy-egy ilyen szuperfilmbe rendező, színész, forgatókönyvíró és producer beleöl.

A legmeglepőbb az ádáz vita után az volt, hogy Tony Richardson filmje remekmű. A második meglepetés az volt, hogy a kritikusok, akik kedden megírták Tony Richardson-ról, hogy mekkora fajankó, szerdán az égbé emelték a művét. Vagyis helyre álltak a játékszabályok, ez a nagy tisztességgel folytatott rabló-pandúr. Nem történt semmi, a film is nyert, s a kritikusok is elverheték a port a rendezőn akkor, amikor erre a műve semmi alapot nem adott, legfeljebb csacska nyilatkozatainak sora.

Helyrebillent a mérleg — mindenki megnyugodott. Csak amikor elcsitultak a hullámok, akkor derült ki, milyen okos ember voltaképp Tony Richardson. Vagy talán csak ravasz, vagy talán az ösztönei irányítják, mindegy. Mert amíg ő a porondon vívott: az emberei, „az országa” megmenekült.

Alig tűnt fel valakinek, hogy a *Vádol a könnyűlovasság* az hatalmas vád az angol birodalmi politika ellen. — Történelemtől így még nem húzták le a keresztvizet. Emberek pusztulását mutatja a film: rossz parancsokat a háborúban, az önzés és az ambíció gátlástalan érvényesü-

lését embervér árán. Lord Raglan szeszélyből, unalomból, kötélhúzásból, rossz időben rossz parancsot ad Lord Cardigannak, aki a könnyűlovassággal támad — ágyúkra. És azt már a múlt század végén is tudták, hogy ez a küzdelem legalább olyan aránytalan, mintha egyetlen filmrendező támadja meg a kritikusok hadát. A celluloid éppoly védtelen a sajtó hatalmával szemben, mint a nyalka huszár az ágyúval. A könnyűlovasság elpusztul. És akkor ott állnak a birodalom őrei, a hadügy-miniszter, a titkár, a főparancsnok, az alparancsnok és ijedt mosollyal (melyet John Guilgud arcán oly pompásan fényképez Richardson) egymásra tolják a felelősségeit.

Felrémlik a könnyűlovasság tragédiájában korunk sajátos jelensége — a *csak kollektív felelősség* vállalása. Az egyén Pilátusként mossa kezét és másra hárítja a vétket. Véres tetemek, eltorzult arcok vádlón kiáltanak s megmagyarázzák azoknak a jeleneteknek az értelmét, melyben a konzervatív stupiditás üli torát, ezúttal halotti torát. Támadni kell — kérdi az egyik parancsnok —, amikor még a reggelimet sem költöttem el? Rettentő valószínűtlen jelenet, de ha aláfestésként ott egy vérbeborult emberi arc, a hitelét is

Tony Richardson szatirikus, történelmi filmjében

megkapja. Itt élteket reggeliztek el, itt vért szürcsöltek, olyan háborzongató nyugalommal, melyet évszázadok rutinja alakított ki országpusztítótkban.

Mi most kezdünk beszélni történelmünk, nemzeti karakterünk önbírálatáról. Tony Richardson, aki a kritikát nem érti, hatalmas kritikát mondott az angol történelemről; arról az országlásról, melyben a születési jog az emberélet feletti jogot kölcsönzi.

S ehhez Tony Richardson jellegzetesen angol színészeket választott. Így lehet megérteni, miért kell neki Vanessa Redgrave (akit különben minden hét végén elvisznek a Trafalgar térről a vietnami háború elleni tüntetésért — mint más a hivatalba, ő a tüntetésre jár), mert az ő arcán ott van az a jellegzetes sutaság, amit csak egy szigetországi tarthat szépnek, hiszen olyan szerény, olyan semmilyen, olyan kihívás nélküli. Ezért játszotta az egyik tiszt feleségét az ijesztően jelentéktelen Jill Bennett (civilben Osborne felesége), aki nálunk egy vidéki színpadon sem lehetne szubrett, de a *Vádol a könnyűlovasság*-ban épp jelentéktelensége, módolt beszéde Lord Cardigan hibátlan szeretőjévé avatja.

A délceg Cardigannak különben fűzője van, úgy száll a lóra, és Richardson még azt a szemtelenséget is megengedi magának, hogy ökegyelmességét a szeretője fűzi ki előttünk egy romantikusnak induló, gyertyafényes légyotton; ez a kifűzőt, forma nélküli Anglia a film középponti szimbólumává emelkedik.

Az angol közönség roppant örült a filmnek. Lehet, hogy a gyönyörű lovagnak, lehet, hogy a színészi játéknak, lehet, hogy az izgalomnak. De lehet, hogy a kritikus részeknek. Angliában az önbírálat is a nemzeti karakter része, s amikor én megkérdeztem egy nézőt (mert meggyőződéseim ellenére a közönséggel együtt néztem meg a filmet) — hogyan bírta? akkor a szerény felelet csak annyi volt — ő mi hozzászoktunk ehhez!

S ezzel egy újabb ördögi kör nyílt: mert lám a legerősebb szérumhoz is hozzá lehet szokni. A vigasztaló csak az, hogy amit egyszer elmondtak, filmre vettek, nem pusztul el, és az igazságnak roppant hatalmas van.

Akkor is, ha filmrendező mondja, akkor is, ha kritikus.

UNGVÁRI TAMÁS